

Erfgoed Brussel

38

Lente 2025

U

urban.brussels

Dossier

FOCUS
1939-99

De toekomst van het verleden

Nieuwe perspectieven op jong erfgoed

STEPHANIE VAN DE VOORDE

VAKGROEP ARCHITECTURAL ENGINEERING, VRIJE UNIVERSITEIT BRUSSEL

MARYLISE PAREIN

VAKGROEP ARCHITECTURAL ENGINEERING, VRIJE UNIVERSITEIT BRUSSEL
DIRECTIE CULTUREEL ERFGOED, URBAN.BRUSSELS

NVDR

In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest wordt er, net als in vele andere regio's en landen, geen minimumleeftijd gehanteerd voor erfgoed. Toch worden gebouwen en stedenbouwkundige gehelen die opgericht werden op het einde van de 20ste eeuw vaak nog beschouwd als 'te jong' om erkend of beschermd te worden als erfgoed. Tegelijkertijd zijn die gebouwen volgens hedendaagse architecturale normen ook vaak verouderd: steeds vaker worden relatief recente gebouwen ingrijpend en visueel onherkenbaar gerenoveerd, vaak voordat de eventuele erfgoedwaarde ervan erkend wordt (**AFB. 1A, 1B**). Hieronder gaan we in op de uitdagingen en kansen die het behoud van gebouwen uit de late 20ste eeuw met zich meebrengen en belichten we de noodzaak van een aangepaste waardering voor gebouwen die nog vaak over het hoofd worden gezien in het traditionele erfgoeddiscours. We gaan ook in op twee recente initiatieven met betrekking tot jong erfgoed waarin urban.brussels en VUB Architectural Engineering nauw samenwerken, namelijk het wetenschappelijk onderzoek naar materialiteit en erfgoedwaarde, en het *International Symposium on Young Heritage (1975-2000)* dat begin 2024 plaatsvond.

AFB. 1A, 1B

Steeds vaker worden ook relatief jonge gebouwen ingrijpend veranderd, zoals deze postmoderne woning in Brussel door architect Victor Demeester, ontwerp uit 1983. Na de reconversie in 2009 herinneren enkel de raamopeningen nog aan het origineel (© urban.brussels, 2006; Google Street View 2023).

KENNIS ALS BOUWSTEEN VOOR ERFGOEDBEHOUD

Om de waarde van jong erfgoed op een correcte, genuanceerde en meer omvattende manier te kunnen bepalen, en vervolgens geschikte strategieën voor het behoud, de renovatie en het onderhoud ervan te kunnen ontwikkelen, is een uitgebreide kennisbasis over de architecturale ontwikkelingen in de laatste decennia van de 20ste eeuw van cruciaal belang. Die periode wordt immers gekenmerkt door specifieke evoluties en ontwikkelingen die zich onderscheiden van de voorgaande periode. Denk bijvoorbeeld aan de ontwikkeling van nieuwe woonmodellen en typologieën (AFB. 2), evoluties en innovaties op gebied van materialiteit en bouwtechniek (AFB. 3), de invloed van sociaal-economische ontwikke-

lingen op de architectuur en structuur van de stedelijke ruimte, de rol van architectuur en de architect in de samenleving, de opkomende trend van doe-het-zelfpraktijken, de spanning tussen de trend van globalisering en de verhoogde aandacht voor de lokale context, de opkomst van ecologisch bewustzijn en duurzaamheid, nieuwe manieren van communiceren en documenteren van architecturale ontwikkelingen enz. De architecturale ontwikkelingen die kenmerkend zijn voor de laatste decennia van de 20ste eeuw komen sinds enkele jaren steeds vaker onder de aandacht, zowel binnen de academische wereld als bij erfgoedorganisaties en -administraties. Zo bracht het Nederlands tijdschrift *Bulletin KNOB* eind 2023 een themanummer uit over 'Post 65' erfgoed, met de nadruk op erfgoed uit de periode 1965-1990.¹

1. MENS, N., SOMERS, K., ZWEERINK, K., "Voorwoord bij het themanummer 'Post65'", *Bulletin KNOB*, jg. 122, nr.4, 2023, pp. 1-3.

2. SOMERS, K. en STENVERT, R., *Bouwmaterialen 1940-1990. Vernieuwing, constructie, toepassing*, nai10 uitgevers, Rotterdam, 2024.

3. CHAVERDÈS, B., COURBEBAISSE, A., SZACKA, L.-C., "Documenting and Conserving Postmodern Heritage", *Les cahiers de la recherche architecturale, urbaine et paysagère*, nr. 21, 2024. Zie ook <https://journals.openedition.org/craup/13088#ftn8>.

AFB. 2
In de laatste decennia van de 20ste eeuw werden verschillende sociale huisvestingsprojecten gerealiseerd volgens nieuwe stedenbouwkundige modellen, zoals De Drevekens in Sint-Pieters-Woluwe, naar het ontwerp van Group AUSIA (1974-1977) (© Ministerie van Openbare Werken, decennium 1970, referentie nr. 498895).

AFB. 3
Een van de bouwcomponenten die in de laatste decennia van de 20ste eeuw een sterke evolutie doormaakten, met name door strengere isolatienormen en dankzij innovatieve productietechnieken, zijn raamkaders, zoals deze stalen in de materiaalbibliotheek van UCLouvain aantonen (BAIU-Bruxelles) (© Marylise Parein, 2023).

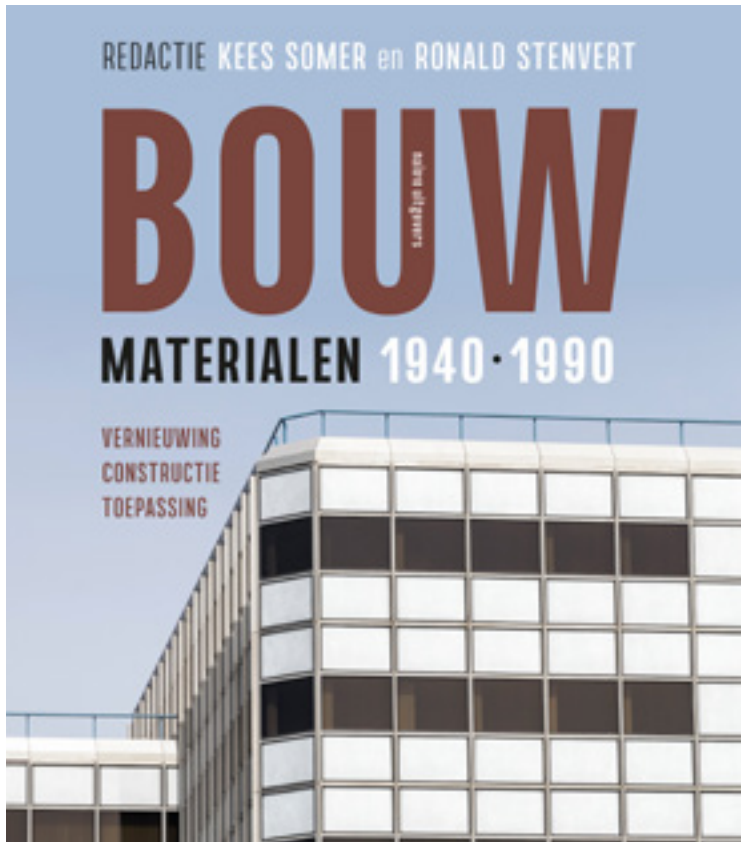
4. Zie ook <https://www.ed.tum.de/en/ed/news-single-view-start/article/erc-starting-grant-fuer-prof-andreas-putz/>.

5. Het doctoraatsonderzoek door Marylise Parein over 'Het Brusselse woningenbestand (1975-2000): materialiteit en erfgoedwaarde' is gefinancierd door Innoviris. Het onderzoek wordt begeleid door Stephanie Van de Voorde, Ine Wouters (VUB Architectural Engineering), Manja Vanhaelen, Stéphane Demeter, Tom Verhofstadt en Harry Lelièvre (urban.brussels). Zie ook <https://www.vub.be/arch/project/archbx1975>.

Nog in Nederland verscheen recent ook het boek *Bouwmaterialen 1940-1990*, in samenwerking met de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (AFB. 4).² Een ander voorbeeld is het themanummer over 'Documenting and Conserving Post-modern Heritage' van het Franse tijdschrift *Les cahiers de la recherche architecturale, urbaine et paysagère*, waarin de nadruk ligt op postmoderne architecturale, stedelijke en landschapsonwerpen uit de periode 1966-1989.³ Of nog, het onderzoeksproject 'Recurring Elements of Modern Facades (1960-1990). Foundations for the Conservation of High-Tech Modernism', dat wordt uitgevoerd aan de Technische Universiteit in Munchen, onder leiding van professor Andreas Putz.⁴

ONDERZOEK NAAR MATERIALITEIT EN ERFGOEDWAARDE

Ook in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest wordt sinds enkele jaren meer aandacht besteed aan de architectuur en het erfgoed van het einde van de 20ste eeuw. Zo werken de vakgroep Architectural Engineering van de Vrije Universiteit Brussel en de Directie Cultureel Erfgoed van urban.brussels sinds 2021 nauw samen rond het Brusselse gebouwenbestand van het einde van de 20ste eeuw, met een specifieke focus op materialiteit en erfgoedwaarde. Centraal in die samenwerking staat het doctoraatsonderzoek van Marylise Parein.⁵ Het onderzoek is opgezet om tot een

AFB. 4

In 2024 verscheen deze publicatie over bouwmaterialen uit 1940-1990 in Nederland, onder leiding van Kees Somers en Ronald Stenvert, in samenwerking met de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (© nai010 uitgevers, 2024).

optimale wisselwerking tussen theoretische, wetenschappelijke kennis en de praktijk- en beleidsgerichte implementatie van die kennis te komen. Een belangrijk aandachtspunt in dit onderzoek is de accumulatie en verspreiding van kennis over bouwmaterialen en bouwtechnieken uit de periode 1975-2000 (AFB. 5A-5D). De eigenheid van het jonge patrimonium wordt immers in sterke mate bepaald door de materialiteit. Welke materialen zijn representatief en wat zijn hun karakteristieke eigenschappen? Hoe werden ze toegepast? Wat is hun culturele, historische, wetenschappelijke en technische waarde? De ontwikkeling van die kennis is ook gericht op mogelijke implementatie in de circulaire economie: hoe zijn de materialen verankerd en kunnen ze hergebruikt worden? De toepassing van deze materialen wordt specifiek onderzocht binnen het Brusselse woningenbestand van die periode, dat geografisch, typologisch en chronologisch in kaart wordt gebracht (AFB. 6A-6L). Verder in dit nummer gaat Marylise Parein dieper in op enkele aspecten van de specifieke materialiteit van die periode.

Een tweede belangrijk luik van dat onderzoek heeft betrekking op het wetenschappelijk kader voor de waardering van jong erfgoed. De erkenning en waardering van de unieke en karakteristieke eigenschappen van jong erfgoed nopen immers tot een kritische reflectie over de klassieke begrippen en definities van de traditionele erfgoedzorg. Zo zijn bijvoorbeeld zeldzaamheid, herkenbaarheid en authenticiteit belangrijke criteria in de erfgoedzorg. Wanneer ze toegepast worden op jong erfgoed, is echter een (aan)gepaste interpretatie nodig, die vertrekt vanuit de eigenheid van het erfgoed. Hetzelfde geldt voor de verschillende erfgoedwaarden. In het Brusselse Wetboek van Ruimtelijke Ordening worden tien erfgoedwaarden gedefinieerd; historische en artistieke waarde worden het vaakst toegekend en als 'meest vanzelfsprekende erfgoedwaarden'⁶ beschouwd. Wat betreft historische waarde, wordt de interpretatie daarvan, vooral bij erfgoed uit eerdere tijdperiodes, soms sterk betrokken op de notie van historische afstand. Bij de waardebeoordeling van jong erfgoed – een term die expliciet de

6. CEL INVENTARIS BOUWKUNDIG ERFGOED, *De selectie van gebouwen en gehelen in de Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed*, urban.brussels, Brussel, april 2022.

AFB. 5A-5D
 In het doctoraatsonderzoek van Marylise Parein over 'Het Brusselse woningenbestand (1975-2000): materialiteit en erfgoedwaarde' wordt onder meer onderzoek verricht naar raamkaders, baksteen, isolatieglas en vezelcementleien (@ Neuf, nr. 98, 1982; A+: architectuur, stedebouw, design, nr. 78, 1982; A+: architectuur, stedebouw, design, nr. 103, 1989; A+: architectuur, stedebouw, design, nr. 93, 1986).

AFB. 6A
Beeldreportage van woningen en residentiële gehelen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest uit de periode 1975-2000 (© Marylise Parein, 2021). Directoirelaan nr. 44 in Ukkel.

AFB. 6D
Jan Olieslagerslaan nr. 13 in Sint-Pieters-Woluwe.

AFB. 6C
Groenteboerstraat nrs. 61-63 in Sint-Agatha-Berchem.

AFB. 6B
Eekhorentjesbrodenlaan nr. 8 in Elsene.

AFB. 6E
Japanse Torenstraat nrs. 9-11 in Brussel.

AFB. 6F
Kaatspellaan nr. 25 in Sint-Pieters-Woluwe.

AFB. 6G
Kaatsspellaan nr. 50 in Sint-Pieters-Woluwe.

AFB. 6J
Sint-Maartenstraat nrs. 15-17-19 in Sint-Jans-Molenbeek.

AFB. 6H
Mistrallaan nr. 23 in
Sint-Lambrechts Woluwe.

AFB. 6K
Van Beverlaan nrs. 1-3-5 in Ukkel.

AFB. 6I
Montserratstraat nrs. 42-48 in Brussel.

AFB. 6L
Versailleslaan nr. 150
in Brussel.

AFB. 7

Bij het bepalen van de artistieke waarde van erfgoed dient ook de materiële uitvoering meegenomen te worden. In dit appartementsgebouw La Galaxie in Ukkel, ontworpen door Atelier d'architecture et d'urbanisme Blondel-Filippone in 1985, werd bijzondere aandacht besteed aan de kleur en textuur van de bakstenen voor de afwerking van de balkons (© ULB - DBIS - Archives et Bibliothèques d'architecture - Fonds Blondel-Filippone, dossier 148).

nadruk legt op de beperkte historische afstand – wordt echter meteen duidelijk dat beiden niet gelijkgesteld mogen worden. Op een vergelijkbare manier dient ook artistieke waarde ruimer geïnterpreteerd te worden: zoals in de methodologische toelichting bij de Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest wordt benadrukt, gaat artistieke waarde niet (louter) over ontwerpen van gerenommeerde kunstenaars en architecten, maar dient onder meer ook de materiële uitvoering en de positie in het oeuvre van de kunstenaar en in de architectuurgeschiedenis meegenomen te worden in de beoordeling (AFB. 7).

VERANDERENDE PARADIGMA'S IN ERFGOEDBEHEER

Complementair aan de nood aan meer open, ruime interpretaties van erfgoedwaarden en -criteria, is het essentieel om de significante veranderingen in erfgoedbenaderingen te erkennen die de afgelopen jaren zijn ontstaan. Erfgoed is immers een dynamisch veld dat continu in ontwikkeling is. Daar waar het traditionele perspectief in de erfgoedzorg voornamelijk gericht

is op de fysieke attributen en technische aspecten van erfgoed wordt het begrip erfgoed, met name sinds de opkomst van de *Critical Heritage Studies* in het begin van de 21ste eeuw, nu vaak ruimer ingevuld: onder andere culturele, sociale en politieke dimensies krijgen meer belang en ook de veelzijdige betekenis van erfgoed binnen de samenleving wordt sterker benadrukt. Er is ook een tendens ontstaan naar een meer inclusieve en participatieve benadering van erfgoedbeheer, waarbij het brede publiek sterker betrokken wordt bij erfgoed. Door een plaats te geven aan de ervaringen, beleving en verhalen van bewoners, worden dominante narratieven over de gebouwde omgeving en hoe deze tot stand kwam uitgedaagd; in de plaats daarvan komt een diversiteit aan perspectieven, stemmen en getuigenissen.

ACTUELE UITDAGINGEN VOOR JONG ERFGOEDE

Gezien de uitdagingen waarmee jong erfgoed vandaag de dag wordt geconfronteerd, wordt het duidelijk dat zowel een bredere kennisbasis als een kritische reflectie op huidige waar-

AFB. 8

Op 6 en 7 februari 2024 organiseerde urban.brussels en VUB Architectural Engineering het *International Symposium on Young Heritage (1975-2000)* in de Koninklijke Bibliotheek Albertina in Brussel, met sprekers uit binnen- en buitenland (© Jonathan Ortegat, 2024).

gebruikte bouwmaterialen. Op die manier dreigen zowel de ingebedde cultuur als de ingebedde energie verloren te gaan. Dit geldt des te meer voor het patrimonium uit de periode 1975-2000, waar het gebrek aan kennis van en inzicht in het erfgoedpotentieel, alsook aangepaste strategieën om daarmee om te gaan, des te pregnanter is.

DIALOOG EN UITWISSELING: INTERNATIONAAL SYMPOSIUM VOOR JONG ERFGOED

Om ons begrip van jong erfgoed te verrijken en innovatieve strategieën voor de toekomst te ontwikkelen, is de uitwisseling van kennis essentieel: op die manier kan niet alleen een breder spectrum van kennis, instrumenten en middelen ingezet worden, maar kunnen de erfgoedpraktijk, het beleid en de academische wereld elkaar wederzijds informeren. Bovendien is naast die multidisciplinaire samenwerking ook de actieve betrokkenheid van het brede publiek van vitaal belang.

Om de dialoog tussen theorie, beleid en praktijk te bevorderen, organiseerden urban.brussels en VUB Architectural Engineering op 6 en 7 februari 2024 het *International Symposium on Young Heritage (1975-2000)*: gedurende twee dagen werd in de Koninklijke Bibliotheek Albertina te Brussel dieper ingegaan op de uitdagingen en kansen die samenhangen met het identificeren, erkennen, behouden en herstellen van architecturaal erfgoed uit de late 20ste eeuw (AFB. 8). Als één van de eerste initiatieven die internationale kennisuitwisseling over jong erfgoed stimuleerden, vormt het symposium een

deringspraktijken en erfgoedbenaderingen essentieel zijn voor de ontwikkeling van effectieve behoudsstrategieën. De urgentie van deze taak wordt onderstreept door het toenemend aantal relatief recente gebouwen die ingrijpende renovaties ondergaan. Deze renovaties worden voornamelijk gemotiveerd door demografische verschuivingen en de invoering van strengere energie- en comfortnormen, die de hedendaagse maatschappelijke prioriteiten op gebied van duurzaamheid en moderne comfortvereisten weerspiegelen. Aangezien in de vastgoedsector economische overwegingen en onmiddellijke functionele behoeften vaak de bovenhand nemen op historisch of cultureel belang, dreigt jong erfgoed momenteel in snel tempo genegeerd, gewijzigd of zelfs gesloopt te worden vooraleer het naar waarde is geschat. Bovendien worden daarbij de oorspronkelijke materialen vaak over het hoofd gezien, niet naar waarde geschat of te weinig hergebruikt, onder meer door een gebrek aan kennis over de

AFB. 9

La Mémé, gerealiseerd in 1970-76 op de universitaire campus van UCLouvain in Sint-Lambrechts-Woluwe naar ontwerp van Lucien Kroll in overleg met de studenten, is één van de jongste gebouwen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest die zijn ingeschreven op de Bewaarlijst als monument (M. Vanhulst, 2012 © urban.brussels).

belangrijk referentiepunt. Zo'n 170 deelnemers namen deel, gaande van beleidsmakers en erfgoedliefhebbers tot erfgoedprofessionals en academici, uit uiteenlopende disciplines zoals architectuur, erfgoedstudies en stedenbouw. De grote opkomst, uit binnen- en buitenland, bevestigt het groeiend bewustzijn over het belang en de waarde van recent erfgoed.

Het symposium benadrukte niet alleen het belang van een gezamenlijk engagement om ons cultureel erfgoed voor toekomstige generaties te beschermen, maar ook de nood aan een breed debat over de integratie van jong erfgoed in het ruimere erfgoedveld. Diverse aspecten van jong erfgoed werden behandeld, gaande van waardebeoordeling en beleidsinstrumenten tot materialiteit en restauratie (zie kadertekst).

De vele presentaties en discussies die tijdens het symposium werden gevoerd, leverden rijke inzichten op en lieten toe om opkomende trends te identificeren. Zo werd bijvoorbeeld meermaals het belang en de relevantie van jong erfgoed onderstreept als levend deel van ons gedeelde culturele erfgoed en als drager van culturele, sociale en esthetische betekenissen die essentieel zijn voor het begrijpen en waarderen van onze hedendaagse en toekomstige leefomgevingen. Ook de noodzaak van nieuwe, innovatieve benaderingen en methoden om dit erfgoed te bewaren en te waarderen werd breed gedragen. Transdisciplinaire samenwerking en publieke betrokkenheid werden daarbij als cruciaal naar voor geschoven.

AFB. 10

De isolerende beglazing die eind 20ste eeuw werd geïnstalleerd, zorgt tegenwoordig voor een paradox. Hoewel deze beglazingselementen vaak worden vervangen omwille van energie-efficiëntie en duurzaamheid, eindigen ze, zoals te zien is op deze foto van een willekeurige container in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, vaak als afval in plaats van hergebruikt, hersteld of gerecycleerd te worden – verre van een duurzame praktijk wat betreft grondstoffengebruik (© Esther Geboes, 2022).

VERTREKKEN VANUIT DE UNIEKE EIGENSCHAPPEN VAN JONG ERFGOED

Een uitdaging waar vele onderzoekers en beleidsmakers op stoten is hoe het architecturale erfgoed uit de periode 1975 - 2000 erkend en gewaardeerd kan worden binnen bestaande kaders. Daarbij stelt zich eerst de vraag wat het erfgoed uit deze periode dan zo bijzonder of anders maakt dan zijn voorgangers, en vervolgens op welke manier die specificiteit kan ingezet worden om een wetenschappelijk kader en breed gedragen visie voor dit jonge erfgoed te formuleren. Een kenmerkend aspect van de architectuur uit deze periode is bijvoorbeeld de opkomst van participatieve ontwerpmethoden, waarbij inwoners en burgers een grotere betrokkenheid toebedeeld kregen in het ont-

werp van de gebouwde omgeving. Een mooi voorbeeld hiervan is de studentenhuisvesting *La Maison Médicale (La Mémé)* op de campus van de Université Catholique de Louvain (UCL) in Sint-Lambrechts-Woluwe, dat internationale faam verwierf door de manier waarop architect Lucien Kroll de studenten betrok bij de uitwerking van het project (AFB. 9). De toenmalige opkomst van participatieve processen in de architectuur ziet zich weerspiegeld in de hedendaagse omgang met het erfgoed uit die periode: tijdens het internationaal symposium over jong erfgoed benadrukten verschillende sprekers immers het belang en de toegevoegde waarde van het integreren van de perspectieven en inzichten van individuen, bewoners en gemeenschappen bij het bepalen van de hedendaagse waarde van ons jonge erfgoed.

Op een gelijkaardige manier kan er een parallel ontwaard worden met betrekking tot het ontbreken van één dominant verhaal: de architecturale stromingen van de periode 1975-2000 zoals het postmodernisme, kritisch regionalisme en high-tech modernisme die naast elkaar bestonden zorgden voor een polyfonisch discours, terwijl ook in het huidige erfgoeddiscours elitaire of autoritaire culturele narratieven steeds meer betwist of afgewezen worden en de reikwijdte van wat als erfgoed wordt beschouwd aanzienlijk wordt uitgebreid, met ook een toenemende focus op lokaal erfgoed. In plaats van deze veelheid en uitbreiding te zien als een tekortkoming of uitdaging, kunnen we dit interpreteren als een antwoord op de veelzijdige aard van het architecturale en culturele landschap van die periode. Door de talrijke perspectieven, verhalen en stemmen mee te nemen die in die periode hebben bijgedragen aan de gebouwde omgeving, krijgen we niet alleen een beter begrip van de gemarginaliseerde stemmen, experimentele ontwerpen en *counter cultures* die soms onopgemerkt blijven, maar leggen we ook de basis voor een meer holistisch, inclusief en responsief kader voor erfgoedbehoud en -beheer.

Naast de parallellen over participatie en meerstemmigheid, kan het erfgoedbeleid mogelijk ook inspiratie putten uit de technologische vooruitgang van de late 20ste eeuw: opkomende technologieën zoals virtuele realiteit, digitale documentatie en kunstmatige intelligentie bieden veelbelovende mogelijkheden voor de analyse en het behoud van jong erfgoed. Anderzijds kan de koppeling tussen architectuur en erfgoedbeleid echter ook leiden tot een paradox. Een voorbeeld hiervan is het ecologisch bewustzijn: terwijl dit in de laatste decennia van de 20ste eeuw toenam als reactie op de oliecrisis en aanleiding gaf tot materiële innovaties zoals hoog-performante, isolerende beglazingselementen, stellen diezelfde elementen ons vandaag voor belangrijke uitdagingen op gebied van duurzaamheid (AFB. 10). De beglazingselementen uit die periode voldoen vandaag immers vaak niet aan de huidige vereisten met betrekking tot energie en comfort en (moeten) worden vervangen, maar de herstelling en recycling ervan is niet evident.⁷

BRUG TUSSEN HEDEN EN VERLEDEN

Het groeiende ecologische bewustzijn in de late 20ste eeuw illustreert hoe bepaalde bewegingen of trends uit 1975-2000 vandaag de dag nog steeds voortbestaan, zij het binnen een andere context. Het bekende citaat van David Lowenthal – *'the past is a foreign country'*⁸ – dient aldus in vraag gesteld te worden, zeker wat betreft jong erfgoed. Door de focus te leggen op aspecten die vandaag actueel en relevant zijn en de soms rigide disciplinaire grenzen tussen architectuur en erfgoed kritisch te bekijken, kunnen we de beperkte historische afstand tot jong erfgoed net als een meerwaarde beschouwen. Zo kunnen we bijvoorbeeld voortbouwen op het thema van ecologisch bewustzijn, dat opkwam in de jaren 1970 maar in het licht van de huidige klimaatcrisis nu centraal zou moeten staan in alle uitdagingen met betrekking tot de gebouwde omgeving, en synergieën verkennen tussen erfgoed en duurzame, circulaire bouwpraktijken. Een radicale *circular turn* in erfgoedstudies is wellicht (te) provocatief, maar het afstappen van de strikte afbakening tussen architectuur en erfgoed zou de integratie van erfgoed in hedendaagse contexten kunnen bevorderen. Op die manier kunnen we erkennen dat het verleden niet alleen ons heden informeert, maar ook actief onze toekomst vormgeeft.

7. SOUVIRON, J., *Glazing Beyond Energy Efficiency. An Environmental Analysis of the Socio-Technical Trajectory of Architectural Glass* (doctoraal proefschrift), Université Libre de Bruxelles, 2022; GEBOES, E., GALLE, W., DE TEMMERMAN, N., "Make or Break the Loop: a Cross-Practitioners Review of Glass Circularity", *Glass Structures & Engineering*, jg. 8, nr. 2, 2023, pp. 193-210.

8. LOWENTHAL, D., *The Past is a Foreign Country*, Cambridge University Press, Cambridge, 1985.

Internationaal symposium over jong erfgoed, aan de hand van vier thema's

Het symposium werd gestructureerd volgens vier thema's, die elk werden ingeleid door een keynote lezing en verder werden uitgediept in korte bijdragen door academici, beleidsmakers en erfgoedexperten.

In het eerste thema, 'Waardebepaling', lag de nadruk op methodologieën en kaders voor het evalueren van jong erfgoed. In verschillende bijdragen, onder meer in de keynote lezing door Kees Somers (Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed in Nederland), werd gewezen op het belang van participatieve processen om te komen tot een ruimer begrip en bredere waardering van erfgoed: de stem van de gemeenschap is immers niet alleen essentieel voor het definiëren van culturele significantie, maar ook voor het realiseren van inclusieve en duurzame erfgoedpraktijken die niet alleen inzetten op het materiële behoud van erfgoedobjecten, maar ook de verhalen, gebruiken en gemeenschappen die ermee verbonden zijn. Vervolgens werd in het thema 'Beleidsinstrumenten' de focus gelegd op strategieën en instrumenten die kunnen ingezet worden om de unieke eigenschappen van jong erfgoed te erkennen, te beschermen en te integreren in stedelijke ontwikkelingsplannen. Harry Lelièvre, van de Directie Cultureel Erfgoed van urban.brussels, gaf in zijn keynote lezing een overzicht van de beleidsinstrumenten die momenteel gehanteerd worden in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (zie ook elders in dit nummer). Vervolgens werd in enkele korte bijdragen de toepassing van bestaande waarderingskaders kritisch bestudeerd, waarbij onder andere de vraag werd gesteld of de unieke eigenschappen van jong erfgoed een specifieke interpretatie van traditionele erfgoedcriteria vereisen. Het derde thema, 'Mate-

rialiteit', belichtte de fysieke aspecten van het jonge erfgoed. Zowel Marylise Parein als keynote speaker Eric Monin (*École nationale supérieure d'architecture et de paysage de Lille*) pleitten voor een holistische benadering, met aandacht voor de manier waarop materialen en bouwtechnieken de architecturale, maatschappelijke, technische, economische, sociale en culturele veranderingen van de periode 1975-2000 weerspiegelen en beïnvloedden. Tot slot werd in het laatste thema, 'Behoud en Restauratie', het duurzaam beheer van jong erfgoed volgens hedendaagse vereisten aangesneden. Daarbij ging bijzondere aandacht naar de balans tussen traditie en innovatie, tussen duurzaamheid en historische integriteit, tussen identiteit en aanpassing. In zijn keynote lezing benadrukte Andreas Putz (Technische Universiteit Munchen) de noodzaak van een kritische en creatieve benadering, die 'ontwerpfouten' in modern erfgoed niet reproduceert maar corrigeert, in lijn met een evoluerende erfgoedpraktijk, zonder evenwel de historische en culturele waarde ervan te ondermijnen.

Behalve de hierboven genoemde keynote speakers, droegen ook de volgende sprekers bij aan het congres: Lidwine Spoormans, Marion Alecian, Colm mac Aoidh, Lara Melo Souza, Khaoula Stiti, Hedvig Mol, Mia Geijer, Veronique Boone, Géry Leloutre, Karina Van Herck, Evert Vandeweghe, Wido Quist, Lydia Constanze Krenz, Benjamin Schmid, Elke Richter, Gleardo Terziu en Roman Hillmann. Samenvattingen van alle bijdragen kunnen online geraadpleegd en gedownload worden.⁹

9. PAREIN, M., VAN DE VOORDE, S., *International Symposium on Young Heritage (1975-2000). Book of Abstracts*, VUB Architectural Engineering, Brussel, 2024. Het Book of Abstracts kan gedownload worden via deze link: <https://researchportal.vub.be/en/publications/international-symposium-on-young-heritage-1975-2000-book-of-abstr>.

Redactiecomité

Jean-Marc Basyn, Okke Bogaerts, Paula Dumont, Valerie Orban en Cecilia Paredes.

Coördinatie dossier

Jean-Marc Basyn
Stephanie Van de Voorde (VUB)
Marylise Parein (VUB, urban)

Coördinatie iconografie

Jean-Marc Basyn en Julie Coppens

Auteurs/ redactionele medewerking

Jean-Marc Basyn, Iwein Baeyens, Ana Castillo, Lieven De Grootte, Tania De Schepper, Margaux Denys, Stijn Elsen, Waldo Galle, Erik Hendrickx, Michèle Kreutz, Harry Lelièvre, Catherine Leclercq, Charlotte Nys, Marylise Parein, Stephanie Van de Voorde, Manja Vanhaelen, Tom Verhofstadt, Ine Wouters

Eindredactie nederlands

Jean-Marc Basyn

Eindredactie frans

Jean-Marc Basyn en Valérie Orban

Vertaling

Oneliner, Linguanet

Nalezing

Suzanne Gillijns, Wim Kenis, Koenraad Raeymaekers, Coralie Smets en de leden van het redactiecomité

Vormgeving

Toast Confituur Studio

Ontwerper van de maquette

Polygraph

Druk

db Group.be

Verspreiding

Cindy De Brandt, Ilse Weemaels.
bpeb@urban.brussels

Bedankingen

Adam Paluch, Caroline Berckmans, Anne Buisseret, Alfred de Ville de Goyet, Helen Hermans, Marie-Françoise Plissart, Marie-Elisabeth Volckrick, B2Ai, Atelier Zone III, &bogdan, MAKER architecten, Origin Architecture & Engineering, A2M, VAI, CIVA, ING, ARCHistory, Documentatiecentrum urban, Brugis urban, Innoviris

Coördinatie publicaties

Cecilia Paredes

Verantwoordelijke uitgever

Sarah Lagrillière, adjunct directeur generaal, urban.brussels (Gewestelijke Overheidsdienst Brussel Stedenbouw en Erfgoed) Kunstberg 10-13, 1000 Brussel

De artikelen zijn gepubliceerd onder de verantwoordelijkheid van de auteurs. Alle rechten voor het reproduceren, vertalen of herwerken zijn voorbehouden.

Contact

Directie Kennis en Communicatie Kunstberg 10-13, 1000 Brussel
www.erfgoed.brussels
editions@urban.brussels

Herkomst van de foto's

Mochten er ondanks onze inspanningen om alle reproductierechten te betalen toch nog gerechtigden zijn die niet gecontacteerd werden, dan worden zij verzocht zich kenbaar te maken bij Urban.brussels.

Erfgoed Brussel reeds verschenen

001 - November 2011
Terug naar school

002 - Juni 2012
De Hallepoort

003-004 - September 2012
De kunst van het bouwen

005 - December 2012
Hôtel Dewez

Extra nummer 2013
Het erfgoed schrijft onze geschiedenis

006-007 - September 2013
Brussel, m'as-tu vu?

008 - November 2013
Industriële architectuur

009 - December 2013
Parken en tuinen

010 - April 2014
Jean-Baptiste Dewin

011-012 - September 2014
Geschiedenis en herinnering

013 - December 2014
Cultusgebouwen

014 - April 2015
Zoniënwoud

015-016 - September 2015
Ateliers, fabrieken en kantoren

017 - December 2015
Stadsarcheologie

018 - April 2016
De Gemeentehuizen

019-020 - September 2016
Stijlen gerecycleerd

021 - December 2016
Victor Besme

022 - April 2017
Art nouveau

023-024 - September 2017
Natuur in de stad

025 - December 2017
Conservatie op de steigers

026-027 - April 2018
Kunstenarsateliers

028 - September 2018
Het Erfgoed, dat zijn wij!

Extra nummer - 2018
De restauratie van een uitzonderlijk decor

029 - December 2018
Historische Interieurs

030 - April 2019
Beton

031 - September 2019
Een plaats voor kunst

032 - December 2019
De straat anders bekeken

033 - Lente 2020
Lucht, warmte, licht

034 - Lente 2021
Kleuren en texturen

035 - Lente 2021
Georges Houtstont en de ornamentenkoorts van de Belle Époque

036 - Herfst 2022
Stadsgezichten

037 - Herfst 2024
Objecten en collecties

038 - Lente 2025
Focus 1939-99

Alle artikels kunnen geraadpleegd worden op www.erfgoed.brussels

Lijst met afkortingen

ARA – Algemeen Rijksarchief van België
ARB – Académie royale de Belgique
CIVA – Centre international pour la ville, l'architecture et le paysage
KBR – Koninklijke Bibliotheek van België
SAB – Stadsarchief Brussel
UCL – Université Catholique de Louvain
ULB – Université Libre de Bruxelles
VAI – Vlaams Architectuurinstituut
VUB – Vrije Universiteit Brussel

ISSN

2034-5771

Wettelijk Depot

D/2024/6860/012

Cette revue paraît également en Français sous le titre « Bruxelles Patrimoines ».

urban.brussels zet resoluut in op de kennismaatschappij en wil met zijn publiek een moment van introspectie en expertise delen over de stedelijke thema's van vandaag. De pagina's van Erfgoed Brussel bieden het stedelijk erfgoed in al zijn diversiteit een forum voor open en pluralistische reflectie.

Het nummer Focus 1939-99 wil het publiek bewust maken van het belang van ons recente erfgoed. Hoe kunnen we het behouden, de duurzame ontwikkeling ervan garanderen en de valorisatie ervan bevorderen? Dit zijn de belangrijkste vragen die aan bod komen in dit dossier, dat de nadruk legt op het erfgoedbeleid en het wetenschappelijk onderzoek dat dit "jonge" erfgoed de voorbije jaren in de kijker heeft gezet.

Sarah Lagrillière
Adjunct directeur generaal

U

20 €

ISBN 978-2-87584-219-0